

СУДОВА СИСТЕМА В УКРАЇНІ ЗА ЧАСІВ ДИРЕКТОРІЇ ТА ЗУНР

THE JUDICIAL SYSTEM IN UKRAINE DURING THE TIME OF THE DIRECTORY AND ZUNR

Рум'янцев В.О., д.ю.н., професор,
професор кафедри історії держави і права України і зарубіжних країн
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Лісогорова К.М., к.ю.н., доцентка,
доцентка кафедри історії держави і права України і зарубіжних країн
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Сіваш О.М., к.ю.н., доцентка,
доцентка кафедри міжнародного права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Гоцуляк С.Л., к.ю.н.,
асистентка кафедри історії держави і права України і зарубіжних країн
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Дана стаття є складовою частиною праці з історії судової системи в Україні під час революційних змагань 1917–1921 рр. і присвячена проблемі судоустрою в період «другої» Української Народної Республіки часів Директорії та Західноукраїнської Народної Республіки.

Показано, як поваливши гетьманат, Директорія формально відновила Українську Народну Республіку, але в галузі державотворення опинилася в складному становищі, намагаючись крокувати оригінальним шляхом. З одного боку, вона категорично виступивши проти гетьманату, не сприймала його як можливу форму держави і відкидала здобутки в державотворенні, а з іншого – відновлення УНР вимагало повернення до державних інституцій і законодавства часів УЦР, але цього не сталося. Директорія хотіла зробити свій внесок в розбудову української державності. Але в кінцевому підсумку вона опинилася на роздоріжжі і її зусилля в галузі державного будівництва і, зокрема, судоустрою, зведені до сумнозвісного «трудового принципу», були хаотичні і неефективні, а вакуум у судовій системі заповнювало надзвичайне судочинство.

При аналізі програмних документів Директорії, доведено, що в галузі розбудови судової системи, вона декларувала класичні принципи судоустрою – мирова юстиція, триступенева система загальних судів (окружний, апеляційний, Генеральний суд). Але реальні умови військового стану, в яких опинилась «друга» УНР, змушувала Директорію відставити на другий план класичний судоустрій і замінити його надзвичайним військовим судочинством, яке за уявленням її лідерів, в той час було єдино можливим, і відповідало потребам часу. Тому головна увага була зосереджена на розбудові військових судів.

Проаналізовані наміри і практичні кроки в галузі судоустрою в Західноукраїнській Народній Республіці. Її уряд намагався прилаштувати до потреб українського державотворення австро-угорську судову систему, а в перспективі накреслив план створення власної. ЗУНР, через складні військові події, не вдалось оминати запровадження надзвичайної військової юстиції.

Ключові слова: Директорія, ЗУНР, судова система, загальні суди, мирова юстиція, воєнне судочинство, воєнно-польові суди.

This article is an integral part of the work on the history of the judicial system in Ukraine during the revolutionary competitions of 1917–1921. And is devoted to the problem of the judicial system during the «second» Ukrainian National's Republic of the times of the Directory and the West Ukraine National's Republic

It is shown how, having overthrown the hetmanate, the Directory formally restored the Ukrainian National's Republic, but in the field of state-building it found itself in a difficult position, trying to follow the original path. On the one hand, it categorically opposed the hetmanate, did not perceive it as a possible form of state and rejected achievements in state-building, and on the other hand, the restoration of the UNR demanded a return to state institutions and legislation of the UCR, but this did not happen. The Directory wanted to contribute to the development of Ukrainian statehood. But in the end, it found itself at a crossroads and its efforts in the field of state-building and in particular the judicial system, reduced to the sadly known "labor principle", its efforts were also chaotic and ineffective, and the vacuum in the judicial system was filled by emergency proceedings.

When analyzing the program documents of the Directory, it is proved that in the field of judicial system development it declared the classical principles of the judicial system – justice of the Peace, a three-stage system of general courts (district, appellate, General Court). But the real conditions of martial law, in which the «second» UNR found itself, forced the Directory to put aside the classical judicial system and replace it with extraordinary military justice, which, according to its leaders, at that time was the only possible one, and met the needs of the time. Therefore, the main attention was focused on the development of military courts.

Intentions and practical steps in the field of judicial system in the Western Ukrainian National's Republic are analyzed. Its government tried to attach the Austro-Hungarian judicial system to the needs of the Ukrainian state, and in the future drew a plan to create its own system. ZUNR, due to complex military events, failed to evade the introduction of emergency military justice.

Key words: Directory, ZUNR, judicial system, general courts, justice of the Peace, military proceedings, military field courts.

Постановка проблеми. Судова влада є одним із важливих елементів механізму, за допомогою якого держава забезпечує виконання своїх функцій. Кожній суверенній державі притаманний свій власний шлях розвитку й історичні традиції здійснення правосуддя. Саме тому проблеми формування і функціонування судової системи на різних етапах розвитку української державності є одним із актуальних завдань вітчизняної історико-правової науки. З цієї точки зору є актуальним дослідження судоустрою за часів революційних змагань в Україні 1917–1921 рр.

і, зокрема, судоустрою часів Директорії та Західноукраїнської Народної Республіки.

Продовження державотворчого процесу в Україні в часи Директорії вимагали значних зусиль щодо розбудови нового державного апарату і, зокрема, судової системи. Керівники Директорії в цих питаннях виходили із демократичних ідеалів, кращих світових досягнень, українського історичного досвіду та національного менталітету, але їх зусилля наштовхувались на суворі реалії життя, і маючи певні досягнення, не були реалізовані

повною мірою. «Друга» УНР опинилася у вирі військових подій, які не дозволили запровадити задекларовану класичну судову систему, а замінила її надзвичайні військовий судоустрій і судочинство, які в той час розглядалися як єдино можливі і відповідні потребам часу.

Завданням статті є виявлення зусиль української влади під час Директорії та ЗУНР з розбудови оптимальної, доступної, ефективно діючої судової системи; визначення елементів організації правосуддя, що були збережені і новели в організації судової влади та нормативно-правових актів, що склали правову основу організації і функціонування судової системи; визначити і охарактеризувати систему судів та їх повноваження, порядок заміщення суддівських посад та вимоги до кандидатів на посади суддів.

Але в умовах війни приходилося відступати від зазначених принципів і класичної системи судоустрою і будувати його на надзвичайних основах військової юстиції і пристосовувати її до потреб всього суспільства.

При характеристиці судової системи в зазначений час важливе значення має досвід ЗУНР. Діяльність її уряду в цій галузі була більш поміркованою. Він намагався прилаштувати до потреб українського державотворення австро-угорську судову систему, а в перспективі створити власну, з урахуванням соціальної структури суспільства, приймаючи з питань судоустрою низку законів. Але через складні військові події в ЗУНР довести цю роботу до завершення не вдалось, як і не вдалось оминати запровадження надзвичайної військової юстиції.

Огляд літератури. Теоретичною основою дослідження історії судової системи за часів Директорії та ЗУНР стали фундаментальні положення, сформульовані в працях істориків, правників та громадських діячів, зокрема, О. І. Бирковича, В. С. Бігуна, І. Й. Бойка, В. Винниченка, Ю. Вовка, А. А. Гондельвейзера, В. Землянської, М. М. Кобелецького, О. Л. Копиленка, М. В. Кравчука, В. С. Кульчицького, О. М. Мироненка, П. П. Михайленка, І. Нагаєвського, Я. Романюка, П. Скоропадського, Б. Стецюка, О. В. Тимошука, І. Б. Усенко та ін.

Методологічні основи. До методологічної основи дослідження судової системи в Україні часів Директорії та ЗУНР відносяться такі принципи, підходи та методи: методологічний плюралізм, антропологічний підхід, а також філософські, загальнонаукові та спеціальнонаукові методи дослідження (діалектичний, структурно-функціональний, порівняльно-правовий, статистичний, метод правової аналогії тощо).

Викладення основного матеріалу. 1 грудня 1918 р., ще до офіційного приходу до влади, Директорія ухвалила: «Суд на території Української Народної Республіки твориться іменем УНР».

Наприкінці грудня 1918 р. Директорія повідомила про свій намір скасувати Державний Сенат, заснований гетьманом, а 2 січня 1919 р. затвердила закон «Про скасування Державного Сенату та відновлення Надвищого (Генерального) суду» [1, с. 403–404]. 24 січня були зроблена спроба відновлення апеляційних судів, заснованих Українською Центральною Радою.

Директорія робила спроби поновити мирові суди. 19 лютого 1919 р. вона затвердила закон «Про вибори та призначення мирових суддів», яким встановлювалося, що органи місцевого самоврядування повинні найближчим часом обрати мирових суддів [2].

Таким чином, в основу судової системи «другої» УНР було покладено принципи класичного судоустрою, які існували в УНР та гетьманаті. Але складна геополітична ситуація, в якій опинилася Україна, і передусім необхідність вести воєнні дії проти більшовиків, білогвардійців, анархістів, Антанти, поляків зумовили суттєві відхилення від задекларованих принципів в судоустрої «другої» УНР. На практиці існувала і діяла надзвичайна військова судова система, яка була далека від принципів судоустрою, проголошених Директорією.

Спочатку основними судовими установами «другої» УНР стали воєнно-польові суди, які за своїм правовим станом були надзвичайними судовими органами. Їх почали формувати через тиждень після створення самої Директорії, коли влада в Україні, ще формально належала гетьману. Викликає сумнів легітимність цих судів, оскільки, започаткував їх наказ С. Петлюри і О. Осецького від 22 листопада 1918 р. [1, с. 383]. На його підставі при всіх окремих військових частинах засновувалися воєнно-польові суди у складі двох старшин, двох козаків, прокурора та секретаря. Члени суду мали призначатися наказом місцевої військової влади. Військове судочинство відрзнялося надзвичайною суворістю, якщо частина перебувала на фронті або в стані облоги, воєнно-польові суди мали право виносити смертні вирoki, які затверджувалися її командиром, або Головним отаманом.

Для облаштування воєнно-польових судів були поновлені Військовий статут про покарання 1869 р. та Положення про польове управління військ у воєнний час 1914 р. 16 грудня 1918 р. Київ з околицями оголошувался у стані облоги, а при штабі корпусу засновувалися воєнно-польовий суд та спеціальна слідча комісія [3, с. 58]. Під юрисдикцію воєнно-польового суду підпадали військові і цивільні особи, обвинувачувані в участі у будь-яких маніфестаціях, скупченнях і зібраннях людей не лише на площах і вулицях, а й у закритих приміщеннях без належного на то дозволу, у друкуванні листівок, прокламацій та відозв, у продажу спиртних напоїв, власники театрів, кінематографів, ресторанів, паштетних, які не зачиняли свої установи о пів на десяту вечора, цивільні особи, які з'являлися на вулицях після 10-ї години вечора або не здали зброї до 21 грудня 1918 р., винні у незаконних арештах, обшуках і ревізіях, у поширенні провокаційних пліток, агітації, підбурюванні, пограбуваннях, розбійництві, вбивствах, підпалах, звалтуваннях, збройних нападах на військову варту і цивільних урядовців.

Далі більше. У своїх наказах Є. Коновалець і А. Мельник установлювали і нові види покарань: розстріл на місці, строкова або безстрокова каторга, ув'язнення строком від 6 місяців до 2 років, грошовий штраф від 50-ти до 5000 крб. Воєнно-польовим судам була дана вказівка не обмежуватися вищою межею санкцій, передбачених у нормативних актах, а застосовувати смертну кару, зокрема, щодо винних у спекуляції. 20 грудня 1918 р. був створений ще один позасудовий орган – «дев'ятка», комісія у складі 9 чоловік – представників від Головного військового юридичного управління, військових частин та Міністерства юстиції для термінового розгляду справ усіх противників нової влади. 28 грудня 1918 р. був виданий наказ про «негайний розстріл без слідства і суду» всіх агітаторів проти існуючого державного устрою УНР, її самостійності, проти Директорії, її законів, наказів і розпоряджень [3, с. 58].

Широка підсудність органів військової юстиції привела до того, що суд при штабі корпусу не встигав розглядати справи, а тому 20 грудня 1919 р. у Києві було створено два воєнно-польові суди: один при штабі 1-ї січової стрілецької дивізії, другий – при комендантові Києва. Зменшився і склад суду: тепер він працював у складі трьох осіб – головуючого і двох членів (за наявності двох запасних) і військового слідчого. Головуючий, прокурор і захисник призначалися начальником Головного військового юридичного управління, а члени суду особисто Є. Коновальцем.

Воєнно-польові суди виносили вирок, як правило, без попереднього слідства за поданням коменданта Києва. Доцільність запрошення свідків визначав головуючий. Строк вручення обвинувачення підсудному не визначався, а прокурор мав право змінити його у будь-який час. Вирок оскарженню не підлягав і вступав у законну силу негайно. Призначати покарання менше, ніж передбачала нижня межа санкції, суд не мав права. Справи розглядалися з максимальною швидкістю.

26 січня 1919 р. всі воєнно-польові суди на території «другої» УНР було скасовано. Водночас втрачали чинність і всі закони, правила, інструкції та об'їзники до них. Але їх місце відразу зайняли надзвичайні військові суди, які аж ніяк не були більш демократичними. Того ж дня Директорія затвердила закон «Про надзвичайні військові суди». За цим законом подібні суди були винятковими і діяли у місцевостях, оголошених на воєнному стані або стані облоги, а також в зоні воєнних дій. Якщо взяти до уваги, що на підставі закону Директорії від 24 січня 1919 р. на всій території УНР оголошувалася воєнний стан, то не залишається сумнівів у тому, що «класичне» правосуддя відтіснялося на другий план [4, с. 154], а то й зовсім не діяло. Вироки надзвичайних військових судів виносилися за спрощеною процедурою, вони не підлягали оскарженню і негайно виконувалися. Щоправда, особи, засуджені до страти, мали право протягом шести годин після оголошення вироку звернутися з проханням про помилування або пом'якшення покарання до «Верховної влади», тобто до Директорії, а «в діючій армії – до Головного отамана» [5, с. 105].

У зв'язку з низькою кваліфікацією суддів, а в більшості випадків – її відсутністю, наказом Головного отамана від 14 червня 1919 р. деякі суди при військових корпусах і дивізіях розформувалися. Незабаром виявилось, що через нестачу досвідчених суддів незадовільно діяли і судові установи на рівні корпусів. Тому наказом від 5 липня 1919 р. ці суди також було розформовано, а всіма справами мав займатися суд при Штабі діючої армії. У такому вигляді військовий суд діяв до кінця 1919 р. [6, с. 164].

Система військового судочинства, що виникла стихійно і не мала належної правової бази своєї організації, майже з необмеженою юрисдикцією, ніким не контролювана, була знаряддям вчинення репресій проти прихильників попереднього режиму, а згодом – проти опозиційних сил Директорії і окремих отаманів. Як наслідок, судова система була далека від виконання завдань зміцнення законності і правопорядку, а навпаки, збільшувала свавілля отаманів і поглиблювала анархію у державі. Тут слід погодитися із В. Винниченком, який писав стосовно тогочасної ситуації в Україні: «Не було ні кари, ні управи, ні суду, ні контролю над цими злочинцями» [7, с. 188].

Проблемам судоустрою значна увага приділялася і в межах Західноукраїнської Народної Республіки. Її уряд намагався прилаштувати до потреб українського державотворення австро-угорську судову систему і створювати власну. ЗУНР, через складні військові події, не вдалось оминати запровадження військової юстиції.

21 листопада 1918 р. Українська Національна Рада прийняла закон «Про тимчасову організацію судів і судової влади» [8, с. 4–5]. Тимчасово судові функції в ЗУНР продовжували виконувати суди колишньої Австро-Угорської імперії під керівництвом Державного секретарства юстиції. Всі колишні судді, які не скомпрометували себе антинародною, антиукраїнською діяльністю і склали присягу служити ЗУНР, залишалися на своїх посадах.

Незабаром секретарство юстиції ЗУНР розгорнуло активну діяльність з перебудови судової системи. Було видано розпорядження про утворення на території ЗУНР 12-ти судових округів і 130 –ти судових повітів. Виходячи із національного складу населення, секретарство юстиції розпорядилося провести вибори суддів за квотою один мандат на 40 тис. жителів, при цьому кожна національна група могла обрати своїх суддів. У такий спосіб слід було обрати 144 судді окружних судів, з них 102 українців, 25 поляків, 17 євреїв [9, с. 181–182].

Оскільки кваліфікованих кандидатів на посади суддів не вистачало, 11 листопада 1918 р. Українська Національна Рада прийняла закон «Про скорочення підготовчої судової служби», який строк передсуддівської практики було скорочено з трьох до двох років.

У зв'язку з воєнним станом на території ЗУНР тимчасово було призупинено діяльність інституту присяжних. Але одночасно було прийнято низку законів і розпоряджень про провадження судочинства українською мовою, широке введення в нього принципів гласності, змагальності, права обвинуваченого на захист.

Подальше провадження судової реформи в ЗУНР отримало класичний напрямок – було розмежовано кримінальне і цивільне судочинство. 11 лютого 1919 р. УН Рада видала закон про утворення в повітах трибуналів першої інстанції для розгляду кримінальних справ. Підсудність окружних і повітових судів обмежувалася цивільними справами. Суддів трибуналів призначало секретарство юстиції і затверджувала Українська Національна Рада. Судове присутв'є трибуналу складалося з одного або трьох суддів.

Другою (апеляційною) інстанцією у цивільних і кримінальних справах мав бути Вищий суд у Львові, а третьою (касаційною) – Надвищий державний суд. До їх утворення функції другої та третьої інстанції належали спеціально створеним на цей час – Окремому судовому сенату II інстанції та Окремому судовому сенату III інстанції.

Зважаючи на воєнний стан, крім органів загальної юстиції в ЗУНР створювалася і воєнна юстиція. 9 листопада 1918 р. у складі Державного Секретаріату було засновано секретарство військових справ. Його розпорядженням від 13 листопада було затверджено штатно-організаційну структуру Української Галицької Армії. Територію ЗУНР було поділено на три військові області: Львівську, Станіславську, Тернопільську, які, в свою чергу, розділялися на 12 військових округів. Паралельно з військовими структурами створювалася військова юстиція.

8 листопада 1918 р., під час боїв у Львові, був створений перший воєнно-польовий суд, під юрисдикцію якого, крім військовослужбовців підпадали цивільні особи, що вчинили «заворушення публічного спокою, грабунк, крадіжку». Перше офіційне розпорядження про створення органів військової юстиції як системи Державний Секретаріат ЗУНР видав 16 листопада 1918 р. [10, 1918, 1 грудня]. Відповідно до нього у Львові планувалося створити Найвищий військовий трибунал. Військові обласні суди мали діяти в межах Львівської, Тернопільської та Станіславської військових областей.

Головами військових обласних судів призначалися коменданти цих областей. Під час військових дій у Львівській військовій області ці функції виконував польовий суд Начальної Команди УГА. Він прийняв до розгляду всі справи колишніх дивізійних судів Львова та Перемишля. Державним обвинувачем в окружних судах виступав судовий офіцер, при обласних судах – військовий прокурор, а при Найвищому військовому трибуналі – Генеральний військовий прокурор. Військовим судом першої інстанції був окружний військовий суд, головою якого призначався окружний військовий комендант. Судочинство у місцях розташування частин УГА у Відні та Будапешті здійснювали окремі судді, які після збирання необхідних матеріалів пересилали їх до окружного військового суду у Станіславі [11, с. 225].

Ситуація на фронтах та наявність у тилу великої кількості диверсантів і шпигунів вимагали створення більш мобільних органів, ніж звичайні військові суди. Розпорядженням Державного Секретаріату ЗУНР від 3 грудня 1918 р. при кожній окружній команді було створено воєнно-польові суди. У разі, коли в окремих окружних військових командах не діяли воєнно-польові суди, їх функції виконували суди сусідньої окружної команди [10, 1918, 14 груд.].

У січні 1919 р. утворено воєнно-польовий суд Начальної Команди УГА і воєнно-польові суди груп «Північ», «Південь», «Львів» [10, 1919, 15 лют.]. Ці суди розглядали справи офіцерів, справи про шпигунство та надання допомоги ворогові. У травні 1919 р. ці справи через значні

фінансові витрати та витрати часу знову було передано окружним воєнно-польовим судам [10, 1919, 20 трав.].

Судді воєнно-польових судів призначалися Державним секретарством військових справ з числа офіцерів української армії, які були цивільними суддями, або тих юристів, що склали суддівський чи адвокатський іспит. Військовослужбовці УГА, які мали юридичну освіту і бажали стати військовими суддями, складали воєнно-судові іспити.

У деяких випадках, за дозволом Державного секретарства військових справ, кримінальні справи у воєнно-польовому суді могли розглядатися за участю адвокатів [10, 1919, 15 лют.]. Вироки з кримінальних справ загалом були ліберальними, хоча мало місце і засудження на страту. Смертні вироки затверджувалися Державним секретаріатом, а його остаточні рішення публікувались в урядових засобах масової інформації. Розпорядженням Державного секретарства військових справ від 1 травня 1919 р. такі рішення могли приймати й окружні військові коменданти [10, 1919, 15 лют.]. Заборонялося засуджувати до розстрілу осіб, яким на час вчинення злочину не виповнилось 20 років. Практика діяльності воєнно-польових судів знала випадки оскарження смертних вироків і навіть заміни розстрілу на тюремне ув'язнення. Військове судочинство у ЗУНР зі змінами діяло на основі старих австрійських законів.

Військовим суддям присвоювались військові звання: підполковника-судді, отамана-судді, сотника-судді, поручника-судді, судового секретаря, судового хорунжого. Військові судді, як і увесь допоміжний апарат судів, при прийнятті на службу, складали спеціальну присягу.

Під юрисдикцію воєнно-польових судів підпадали, крім звичайних військових злочинів, також злочини, які вчиняли цивільні особи: «бунт, трусливість, порушення карності і порядку, дезертирство, бунт та злочини ворохобності». Цивільні особи притягались до кримінальної відповідальності також за зраду батьківщини, повстання, знищення телеграфних і телефонних ліній та військового майна [10, 1919, 10 квіт.]. У зв'язку з тим, що дані положення по-різному інтерпретувалися судами, розпорядженням Державного секретаріату від 1 березня 1919 р. цивільні особи підпадали під юрисдикцію військових судів тільки у разі вчинення згаданих злочинів проти військового майна або майна, що перебувало під охороною армії. Підпадали під юрисдикцію воєнно-польових судів і більшовицька агітація та пропаганда [10, 1919, 26 трав.].

При переході УГА за р. Збруч було дещо змінено структуру воєнно-польових судів. 16 липня 1919 р. було створено воєнно-польовий суд Начальній Команді УГА, воєнно-польові суди I-го, II-го та III-го корпусів. В етапній області діяли воєнно-польовий суд етапної області УГА та воєнно-польовий суд вишколу Українських Січових

Стрільців в місцях їх розташування [11, с. 228]. Ці суди продовжували здійснювати судочинство щодо військовослужбовців військових частин, які підпорядковувалися Начальній Команді УГА. А стосовно військових та цивільних осіб Наддніпрянської України вони лише збирали доказові матеріали і пересилали їх судовому референтові Диктатора Західної області УНР. Ці матеріали пізніше передавались відповідним судам УНР. Крім того, у розпорядженні від 16 липня 1919 р. передбачалося створити при окремих станційних етапних командах УГА спеціальні слідчі суди для швидкого збирання доказових матеріалів, які щодо осіб Наддніпрянської України передавались судовому референтові Диктатора, а щодо осіб, підпорядкованих Начальній Команді УГА, – воєнно-польовому суду.

Висновки. Ефективність державного управління безпосередньо залежить від злагодженої роботи всіх інститутів влади, що дозволяє найкраще вирішувати проблеми, що виникають у суспільстві та державі [12, с. 2]. Невід'ємною складовою частиною держави є судова гілка влади у вигляді судоустрою та судочинства, яка відповідає та еволюціонує разом з її іншими складовими – формою державного устрою, формою правління, політичним режимом, в інтересах розвитку держави в цілому та у відповідності до умов і завдань такого розвитку. Дане положення не втратило актуальності і для сьогодення, що підтверджується в документах європейських структур: «Судова влада є однією з трьох рівних засад сучасної демократичної держави. Вона відіграє важливу роль та виконує серйозні завдання стосовно двох інших засад» [13].

Лібералізація державного життя після лютневої революції 1917 р. і як наслідок пожвавлення національно-державного відродження в Україні сприяло створенню тут демократичної, доступної для населення, ефективно діючої судової системи, яка була переважно заснована на принципах та практиці реалізації Судової реформи 1864 р. Про що свідчить діяльність УЦР протягом всього її існування.

В останні дні існування УНР, зі вступом на її територію військ Німеччини та Австро-Угорщини, і протягом існування гетьманату в Україні започатковується військова юстиція, яка набуває все більшого розповсюдження, але ще при збереженні класичного судоустрою.

За часів Директорії в умовах широкомасштабних військових дій в Україні класичне судочинство і судоустрій відходять на другий план, а то і зовсім ліквідуються, а їх місце займає надзвичайний військовий судоустрій, який не відповідав демократичним засадам у цій сфері.

В ЗУНР продовжувала діяти австро-угорська судова модель, яка перебудовувалась і прилаштувалась до умов і завдань ЗУНР. Але і тут як відповідь на військовий стан виникає військове судочинство.

ЛІТЕРАТУРА

1. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: Док. і матеріали: у 2 т, 3-х ч. / упоряд.: В. Верстюк (керівник) та ін. Київ : Видавництво імені Олени Теліги, 2006. Т. 2. 744 с.
2. *Вісник державних законів для всіх земель УНР*. 1919. Вип. 5. С. 2.
3. Українське державотворення: невитребуваний потенціал: Словник-довідник / за ред. О. М. Мироненка. Київ : Либідь, 1997. 559 с.
4. Копиленко О. Л., Копиленко М. Л. *Держава і право* України. 1917–1920. Київ : Либідь, 1997. 208 с.
5. Історія держави і права України: Академічний курс: у 2 т. / за ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина. Київ : Ін Юре, 2000. Т. 2. 648 с.
6. Кравчук М. В. Правові основи будівництва Національних Збройних Сил України в 1914–1993 рр.: (організація, структура, штати) : історико-правове дослідження / Прикарпатський ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ : Плай; Коломия: Вік, 1997. 292 с.
7. Винниченко В. Відродження нації: в 3 ч. Київ : Політвидав України, 1990. Ч. 3: Історія української революції (марець 1917 р. – грудень 1919 р.). Доба Гетьманщини. Доба Директорії. Доба Отаманщини. 542 с.
8. Збірник законів, розпорядків та обіжників проголошених Державним Секретаріатом Зах.-Укр. Н. Р. Станиславів, 1918. 26 с.
9. Кульчицький В. С., Настюк М., Тищик Б. Й. Історія держави і права України. Львів : Світ, 1996. 295 с.
10. *Вісник* Державного секретаріату військових справ. 1919. С. 1–10.
11. Кобелецький М. М. Військове судочинство у Західноукраїнській Народній Республіці *Правова держава*. 1998. Вип. 9. С. 454–459.
12. Alaidarov A., Agdarbekov T., Nakipov N., Alaidar A., Abushakhma N. *Judiciary and its Role in Improving and Developing National Legislation Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. 2021. Vol. 24. Issue 2. S. P. 1–7.
13. Висновок № 1 (2001) Консультативної ради європейських суддів для Комітету міністрів Ради Європи про стандарти незалежності судових органів та незмінюваність суддів 1 січня 2001 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a52#Text